

*History of Philosophy
История на философията*

НИКОЛАЙ БЕРДЯЕВ – ЕВРЕЙСТВОТО КАТО КОНСТРУКТ НА ИСТОРИЧНОТО

Росен Рачев

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Тази статия разглежда един от важните аспекти в историософската концепция на Николай Бердяев – отношението му към съдбата на еврейския народ. Изследвани са някои от основните причини за значимата роля на еврейството за формирането на историческо съзнание и за внасяне на напрегнатост и драматизъм в него.

Keywords: Berdyaev, jewishness, history

Николай Бердяев приема, че еврейството е изиграло важна роля за формирането на историческо съзнание и за внасяне на напрегнатост и драматизъм в него. По тази причина той отделя подобаващо място на еврейския народ в книгата си „Смисълът на историята“, а също и в някои от статиите си. Позитивно-материалистическият подход е неприложим за обяснение на неговата историческа съдба, тъй като в нея основните движещи сили са метафизическите: „Неговото съществуване е едно странно, тайнствено и чудесно явление, което сочи, че със съдбата на този народ са свързани особени предначертания. Тя не се обяснява с процесите на приспособяване, с които се опитват да обяснят съдбата на народите привържениците на материалистическото учение. Оцеляването на еврейския народ в историята, неговата неизтребимост, продължаването на неговото съществуване като един от най-древните народи в света, в съвсем изключителни условия, фаталната роля, която той играе в историята – всичко това свидетелства за особените, мистични основи на неговата историческа съдба“ (Berdyaev, 2003: 380 – 381).

Бердяев съпоставя съдбата и духа на еврейския народ и високите древни култури на Индия и Гърция. Характерно за последните е, че те наистина създават велики духовни образци, възплетени в ненадминати художествени и философски произведения, но все пак си остават един затворен, статичен свят, в който липсва напрегнатото историческо действие. То неизменно присъства в съдбата на евреите и основната причина Бердяев вижда в ре-

лигиозния характер на техния дух. Религиозността обаче е присъствала и в дохристиянския езически свят, но тя се е схващала като проявление на Бога в природата, за разлика от еврейската, която е откровение на Бога в историческата съдба на народа. Руският философ изтъква месианската идея като водеща в еврейската религия, от която всъщност произтича в най-голяма степен историчността ѝ. Израил е живеел с надеждата за бъдещия Месия, който ще се появи в съдния ден, ще покаже изхода от тъжното историческо битие и ще осъществи прехода към нова световна епоха. Наблюденията на Бердяев върху еврейския дух през XIX и XX век показват, че той е запазил родството си с духа на древния Израил. Има я все същата насоченост към бъдещето, очакване то да донесе правдата и справедливостта в световно-историческата действителност. Месията вече е по-друг, съществува в нова, видоизменена форма, след като истинският беше отхвърлен. Социализмът на евреина Карл Маркс е пример за същите надежди за земно блаженство, модифицирани съобразно конкретната историческа обстановка. Учението му вече няма религиозен характер, но месианската идея, провъзгласяваща еврейския народ за избран, се пренася върху класата на пролетариата. На нея се пада честта да освободи и спаси света.

В разсъжденията си за съдбата на еврейството Бердяев изтъква още една съществена разлика между неговата религиозност и тази на индусите например, изразена в древноиндийската религия. Еврейският народ схваща Бога като трансцендентен, за него е невъзможно прякото му съзерцание без опасност от смърт. Той е извън човека и далеч над него, страшен и непредсказуем, което засилва историческия драматизъм. Съзнанието при индусите, обратно, разглежда Бога като иманентен, като вътрешно присъщ на човешкия дух, като нещо, което се намира в най-интимната му дълбочина. Изработва се форма на съзерцателност, която отхвърля напрегнатото историческо движение.

Копнежът за справедливост в земната съдба на света винаги е бил неизменна част от еврейското светоусещане. Гърците не са имали подобни мечти, което е свързано с формираната от тях идея за безсмъртието на душата (психея), т.е. акцентът при тях стои върху индивидуалната съдба на човека, а не върху съдбата на народа, както е при евреите. Те стигат много късно до идеята за личното безсмъртие. За тях безсмъртни са били само Бог и народът, докато този атрибут, отнесен към човека, само би преувеличил значението му. Бердяев обобщава: „Аз мисля – и за мен това е ключът за обяснението на цялата историческа съдба на еврейството, че в еврейското съзнание се е сблъскала жаждата на еврейския народ за осъществяване на земната справедливост, на земната правда, на земното благо с индивидуалното безсмъртие“ (Berdyayev, 2003: 385). Според автора еврейското месианско съзнание е двойствено, тъй като едновременно е имало очакване

на истинския Син Божи и на някакъв фалшив Месия. В тази двойственост е заложен източникът на фаталната еврейска съдба. Народът, с изключение на апостолите и малък брой първохристияни, не познал Месията в лицето на Христос, отхвърлил го и го разпънал на кръст. Бердяев открива в еврейския стремеж към правда на земята не само някакво истинско и оправдано в религиозно отношение начало, но и някакво погрешно богоборческо начало, нежелание да се приемат Божиите предназначения за този свят. Евреите противопоставят на Божията воля човешки разбирания за справедливостта, която трябва да се осъществи тук, на земята, защото друг, вечен живот като че ли няма. Руският философ насочва вниманието ни към книгата на Йов, за да покаже еврейския поглед към несправедливите страдания на праведника. За тях те не бива да се разглеждат в перспективата на бъдещ безсмъртен живот, в който евентуално ще бъдат компенсирани. Правдата и справедливостта трябва да се осъществят в земната съдба на Йов, защото няма никое друго място за това. Невъзможността на еврейското съзнание да поставя човешката и народната съдба в отношение с вечността, поражда цялото историческо напрежение в земния живот. Различията с религиозното съзнание в елинския свят Бердяев илюстрира така: „Ако вземам Платон – едно от най-великите явления на духа в Гърция, у него е липсвало съзнанието за религиозния и метафизичен смисъл на историческата съдба: той се е насочвал към първообразите на битието и към света на идеите, в тях е откривал първичната неподвижна действителност и от тях не е могъл да се върне към движещия се емпиричен свят, с вътрешно осмисляне на процеса на историята“ (Berdyayev, 2003: 388).

Еврейското съзнание е колективистично, а елинското – с индивидуална насоченост. За евреите е невъзможно да разглеждат индивидуалната съдба вън от съдбата на народа, вън от съдбата на Израил. На тях е чужда и идеята за индивидуална свобода, както и чувството за индивидуална вина. Именно очакването на особената правда и справедливост в колективната съдба на народа се е превърнало в основната духовна причина за отхвърлянето на Христос от еврейския народ. Неговото месианско съзнание е насочено към бъдещето, когато злото ще бъде окончателно победено от доброто, когато ще настъпи краят на мъките и страданията в земната съдба на човечеството. Това е еврейският религиозен хилиазъм, свързан със страстното желание да се осъществи хилядолетното царство Божие на земята. Същевременно Месията се е очаквал като земен цар, който ще въдвори окончателното блаженство в националното царство на Израил. Юдеите не са способни на покорство и примирение пред бедността, злоупотребите, униженията. Те се понасят със смирение от християните, но за тях са бедствия, с които трябва да се борят. Тази специфика е в основата според Бердяев на революционното еврейско съзнание. Неговата идея за земното

царство е била религиозна, а не светска, поради факта, че евреите са имали слабо развито чувство за държава в светския смисъл на думата. Авторът констатира следното противоречие: „Докато нито един народ никога не е жадувал така страстно да осъществи своето национално земно царство в земната си историческа съдба, именно този народ е бил лишен в своята история от най-елементарното, от което не са били лишени другите народи. Той е бил лишен от възможността да има своя самостоятелна държава“ (Berdyayev, 2003: 392).

За Бердяев огромното желание на еврейския народ за свое национално земно царство предхожда стремежите за социално общество и държава, изразени във формата на социализма чрез месианската класа на пролетариата. Осъществяването на висшата Божия правда е възможно само тук, на земята и не се пренася в бъдещия безсмъртен живот. Юдейското чувство за безсмъртие е било много по-слабо в сравнение с персите и египтяните например. Впоследствие обаче, в резултат на новия опит и изпитания, еврейският народ също стига до вярата във възкресението на душата, осъзнава, че доброто не получава справедливо възмездие на земята. Това започва да се усеща в споменатата вече книга на Йов, както и в Соломоновите притчи. Руският мислител изяснява как се решава въпросът за индивидуалната човешка съдба в гръцката култура. В нея той е поставен в контекста на Сократовата съдба, която силно повлиява философията на Платон. Елинският мъдрец загърбва жестокия свят, в който един толкова праведен мъж получава унижение и смърт, и започва да търси друг свят на доброто и красотата, в който подобно нещо е невъзможно да се случи. За Бердяев възникването на този изострен духовен опит довежда до прехода от националния тип религиозно съзнание към индивидуалния. В периода на субективизъм, когато човешкият дух започва да се измъчва за конкретната съдба на човека, останала нерешена както в Стария завет, така и в пределите на езичеството, се появява новата християнска религия. Тя поражда изменения в еврейското месианско съзнание: „То започва да преживява вътрешно раздвоение между националното месианско съзнание, което е закрепено изключително към съдбата на израилския народ, и универсалното месианско съзнание, което е очаквало някакво божествено явление, носещо блага вест за цялата вселена, а не само за израилския народ, и което с този свой универсален характер ще донесе блага вест и за индивидуалната душа на всеки човек“ (Berdyayev, 2003: 394 – 395).

Двойственият характер на еврейското религиозно съзнание според Бердяев е в основата на най-голямата човешка трагедия в цялата християнска история. Месията е трябвало да се яви сред еврейския народ, който го е очаквал, предсказвал, а впоследствие го отблъснал и разпнал. След отхвърлянето на Божия син евреите престанали да бъдат избран народ,

месианизмът не е бил възможен в стария еврейски смисъл на думата. След този акт той е вече очакване на някакъв друг, фалшив, противоположен на истинския Христос. Руският философ констатира следния парадокс: „Но отхвърлянето на Христа е еврейско и то е присъщо на арийското племе не по-малко, отколкото на еврейството. Това ни довежда до онзи основен парадокс в цялата еврейска история и в цялата християнска история, че християнството не би било възможно без еврейството, не би била възможна и християнската история. Без еврейството, неприело тайната на Голгота, не би имало и Голгота. Християнската история се намира във вътрешна борба с еврейския дух“ (Berdyayev, 2003: 397).

Николай Бердяев посочва, че отношението към еврейството е изпитание за християнския дух. Той не приема антисемитизма, преминаващ в насилие, който е пропит от същия фалшив еврейски дух, срещу който въстава. Авторът е категоричен, че омразата към евреите не е християнско чувство. Същевременно враждебният на християнството юдаизъм също е неоправдан. Отношенията между християнството и юдаизма са разгледани също в статията „Християнството и антисемитизмът. Религиозната съдба на еврейството“.

В заключителните редове от статията „Съдбата на еврейството“ Бердяев изразява убеждението си, че еврейският въпрос е неразрешим в пределите на историята. Той е поставен още в Стария завет на Библията, но продължава да нажежава страстите и през XIX и XX век: „Окончателното решение на еврейския въпрос е възможно само в есхатологичен план. Тъкмо това ще бъде решението на съдбата на световната история, в последния акт от борбата между Христос и антихриста. Без религиозното самоопределение на еврейството задачата на световната история не може да бъде решена“ (Berdyayev, 2003: 398).

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

Berdyayev, N. (2003). *Collective works in six volumes*. Vol. II. Sofia: Zaharii Stoyanov. [Бердяев, Н. (2003). *Съчинения в шест тома*. II. София: Захарий Стоянов].

NIKOLAI BERDYAEV – JEWISHNESS AS A CONSTRUCT OF HISTORICITY

Abstract. This article explores one of the important aspects of Nikolai Berdyayev's historiosophical concept – his attitude towards the fate of the Jewish people. Some

of the major reasons for the crucial role of Jewishness in the development of historical consciousness and for the introduction of dramatic and tense elements in it are reviewed here.

✉ **Dr. Rosen Rachev, Assoc. Prof.**

Department „History of Philosophy“
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
2, T. Turnovski St.
5003 Veliko Turnovo, Bulgaria
E-mail: ros77@abv.bg